

הרב אברהם גיסר / עפרה

ויהי בחצי הלילה

נכתב לזכרו המבורך של דניאל משה (דני) אלדר
ולזכרון מעשיו הטובים בחסד ובאמונה,
בתפילה לנחמה ולברכה לכל משפחתו
ולמשפחת בנו, חתני היקר, בנימין (ביני) אלדר לאי"ט.

במהלכו של לילה אחד, לאחר תקופה ארוכה של ציפייה ובדידות, נרקמה מסכת מלכות ישראל. עצת נעמי ופעולת רות, חרדת בועז וטהרת לבבו הביאו לברכה ולהופעת דוד בן ישי. אותו לילה בגורן בשדות בית לחם הוא לילה המבשר טוב וציפייה עד אור הבוקר. "וְהָיָה בְּבִקְרָה, אִם יִגְאָלְךָ - טוֹב יִגְאָל, וְאִם לֹא יִחַפֵּץ לְגַאֲלֶךָ - וְגַאֲלֶתְיָךְ אֶנְכִי חִי ה' שְׂכָבִי עַד הַבֶּקֶר" (ג, ג). בלילה ההוא נדדה שנתו של בועז, נדדה שנתה של רות ובודאי נדדה גם שנתה של נעמי, וכולם חרדים היו ומצפים לאיילת השחר שיבקע אורה ויזרח אורו של משיח על ידי איש בן פרצי מבית פרץ וזרח אשר ליהודה.

על הלילה הזה ועל עיקרו, המגילה עומדת ומכריזה "וְיִהְיֶה בַּחֲצֵי הַלַּיְלָה" (ג, ח). וכך אמרו במדרש:

"ויהי בחצי הלילה" - זה שאמר הכתוב "חצות לילה אקום להודות לך". כך אמר דוד: חייב אני לקום להודות לך על מה שעשית לזקני וזקנתי בחצי הלילה, שנאמר: "ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת". שאילו התחיל לה קללה אחת, מהיכן הייתי עומד? נתן בלבו וברכה: "ברוכה את לה' בתי".
(ילקוט-שמעוני רות רמז תרו)¹

באותן שעות לילה גורליות של חרדה והיסוס, עמדו רות ובועז על חוט השערה שבין טומאה לטהרה, בין שפלות החומר לבין גובה וגבורה שהם מופת לבית ישראל. אכן, צנוע ומעולה הוא הלילה הזה אשר נשתנה מכל הלילות.

א. אימתי היה הלילה הזה?

והנה המעיין והלומד את קורות הלילה הזה בפסוקי המגילה ובדברי חכמים, בפרשנות ראשונים ואחרונים, תמה ונבוך בשאלה: אימתי חל הלילה הזה? איזהו הזמן הראוי לברכת גאולה זו? עד כמה שחיפשתי, לא מצאתי דבר ברור לגבי זמנו של לילה זה. והרי חכמים

1 ומעין זה ברות רבה ו', א ובילקוט-שמעוני על תהלים קי"ט.

שער המלכות והגאולה

ויהי כחצי הלילה / הרב אברהם גיסר

ומפרשים משתדלים בכל יכולתם לזווג זיווגים ולקשור אירועים לזמנים, ולא כל שכן ימי גאולה ולילות זוהרים לימים מתאימים?

נדמה לי שמבוכה זו תלויה בסידור הזמנים במגילה, שאינו מאפשר לנקוב במועד ברור. הכתוב מתאר את תקופת הקציר: "וַיִּתְּבַק בְּנַעֲרוֹת בְּעַז לְלֶקֶט עַד כְּלוֹת קְצִיר הַשְּׁעָרִים וַיִּקְצִיר הַחֲטָיִם וַיִּתְּשֵׁב אֶת חֲמוֹתָהּ" (ב', כג). תקופה זו נמשכה על פי המדרש שלושה חודשים (רות רבה ה', יא). אם קציר השעורים מתחיל במחצית ניסן, הרי שעומדים אנו באמצע הקיץ - בימי תמוז ואב. אלא שיש כאן ביטוי נוסף - "וַיִּתְּשֵׁב אֶת חֲמוֹתָהּ" - ואין אנו יודעים אם כוונת הדברים היא שלאחר הקציר ישבה רות בבית חמותה בחוסר מעש, או שמא יש כאן תיאור של ישיבה ארוכה, ממושכת ומתסכלת ללא שינוי במצבן של הנשים.

הפסוקים שלאחר מכן מספרים על יוזמה והתנערות:

וַתֹּאמֶר לָהּ נַעֲמִי חֲמוֹתָהּ - בְּתִי, הֲלֹא אֲבַקֵּשׁ לָךְ מְנוּחַ אֲשֶׁר יֵיטֵב לָךְ; וְעַתָּה הֲלֹא בְּעַז מִדְּעַתְנוּ אֲשֶׁר הָיִית אֶת נַעֲרוֹתַי, הֲיֵה הוּא זָרָה אֶת גֵּרְךָ הַשְּׁעָרִים הַלְיָלָה: וְרַחֲצִי וְסַכְּתִי וְשִׁמְתִי שְׂמִלְתִּיךָ עָלַי; וַיְרַדְתָּ הַגֵּרְךָ... (ג', א-ג)

מספר שאלות סיפוריות עולות מתיאור זה:

א. אם אכן חלפו קציר השעורים, קציר החיטים ועוד איזה זמן אחר כך, מדוע רק עתה זורה בועז את גורן השעורים?

ב. האם לא הגיוני יותר לעסוק בחיטים לאחר קצירתן, ולא בשעורים?

ג. וכי דרכו של בועז, בעל הנכסים הרבים, הפועלים והנערים, לעסוק בגורן בעצמו?

ד. וכי דרכו של בועז לעשות את הגורן והזרייה בלילה?

ה. וכי דרכו של בועז, נשיא בארץ יהודה, ללון בגורן, ועוד "בקצה הערימה"?

דווקא השאלות האלה ועוד אחרות מפנות את תשומת לבנו לדיוק בפסוקים, לעיון במילים ובצלילים ולפענוח התעלומה. מילות המפתח הן: לילה, שעורים - "וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה".

ב. ליל קציר השעורים

חז"ל פרשו ש"ליל שימורים" היה הלילה הוא, ובו עז נאלץ להגן ולשמור על גורנו מפני שוד וגזל. גם כאן יש לשאול: בעצמו? לבדו? ומניין יודעת נעמי שדווקא הלילה הוא הלילה? ודווקא בשעורים?

רק פעמיים, בשני סוגי קרבן, אנו מביאים שעורים למזבח. הקרבן האחד הוא מנחת העומר - "אָבִיב קָלוּי בְּאֵשׁ גֵּרֶשׁ כְּרָמְל תִּקְרִיב אֶת מִנְחַת בְּפוּרֶיךָ" (ויקרא ב', יד) - ראשית קצירכם;

והשני הוא "מִנְחַת זָכָרֹן מִזְכָּרַת עֹן" (במדבר ה', טו) - מנחת אישה סוטה המובאת מעומר (עשירית האיפה) קמח שעורים.

מנחת העומר, קרבן הציבור הבא "ממחרת השבת", הוא ראשית צמיחת גאולתנו. ראשית הקציר, התבואה רכה ומלאה באביבה, והנה הוא מובא בט"ז בניסן. העומר נעשה בעסק גדול, ודווקא בלילה במוצאי יום טוב ראשון של פסח. "וכל העיירות הסמוכות לשם מתכנסות לשם כדי שיהא נקצר בעסק גדול. כיוון שחשכה, אומר להם: בא השמש? ואומרים הן..." (משנה, מנחות סה ע"א).

את השעורים של אותו הלילה אנו מכירים מאירוע אחר שאירע בימי שפוט השופטים - גדעון ונערו ירדו אל מחנה מדין ושמעו איש אחד מן המחנה מספר לחבריו: "הֲיָה חֲלוֹם חֲלֹמְתֵי וְהֵיָה צְלִיל לָחֶם שְׁעָרִים מִתְהַפֵּךְ בְּמַחְנֵה מִדְיָן" (שופטים ז', יג), ועל כך אמרו חז"ל:

על ידי מצות העומר זכה אברהם לירש את הארץ וכו'.
על ידי מצות העומר עשה הקב"ה שלום בין איש לאשתו, דכתיב: "והביא את קרבנה עליה עשירית האיפה קמח שעורים", ואיזה? זה מצות העומר.
ר' אבהו... אמר: היא שעמדה להם בימי גדעון... ובזכות מה ניצלו? בזכות לחם שעורים. ואיזהו? זה קרבן העומר.
ר' לוי אמר: היא שעמדה להם בימי המן... בא המן וישב לו ואמר להם: במה אתם עסוקים? אמרו לו: במצות העומר שהיו ישראל מקריבין ביום הזה בבית המקדש... (פסיקתא דרב כהנא ח', מג)

כל סיפור גדעון מתרחש בפסח ביום הקרבת העומר, וביום זה גם ניתנו לו מופתי גיזת הצמר בגורן והטל אשר על הגיזה. כולם אירעו ביום הטל וביום הגורן - הוא ט"ז בניסן. ועוד הוסיפו במדרש (פרקי דר' אליעזר פ"ב) שאף ברכת יצחק ליעקב הייתה בלילה הזה, לילה של טללים, ולכן בירכו: "וַיִּתֵּן לָךְ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַיִן הָאָרֶץ וְרַב דָּגָן וְתִירֹשׁ" (בראשית כ"ז, כח) - טל ודגן. וכך אמרו חז"ל:

תניא, אמר רבי יהודה משום רבי עקיבא: מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח? מפני שהפסח זמן תבואה הוא. אמר הקב"ה: הביאו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות. (ר"ה טז ע"א).

בלילה הזה ירדה רות אל הגורן. ידעה נעמי כי בלילה הזה יעמוד בועז בעצמו בגורן, שכן זהו ליל קציר העומר. אולי בשדהו של בועז, הנכבד בבית לחם, קצרו את השעורים לשם קרבן העומר, שהרי באותם ימים העומר היה קרב במשכן בשילה. הקציר היה מהיר, והיו הם צריכים להספיק לדוש, לזרות, לנפות ולהכין עומר סולת שעורים. ואף אם לא קצר בועז את השעורים לקרבן העומר, הרי באותו הלילה היו הכל יוצאים לקצור,

שער המלכות והגאולה

ויהי בחצי הלילה / הרב אברהם גיסר

מפני שהעומר מתיר את החדש במדינה והחל ממחר כולם מבקשים לאכול מן התבואה החדשה דווקא.

אותו לילה הוא לילה מבורך ומקודש ממסורת אבות ומברכת יצחק ליעקב, וממנו מתחילה לצמוח ישועת ישראל. בלילה הזה, המבורך מכל הלילות, עושה בועז בעצמו בגורן, ודווקא בשעורים. קוצרים, אוכלים ושותים בסעודות מצווה, והולכים לישון בגורן מתוך חיבוב מצווה.

מכאן יש לומר שבמילים "ותשב את חמותה", הכוונה היא לימים רבים. לאחר שכלה קיץ ובא חורף, וחלף אף החורף ביגון וללא שינוי, נרתמת נעמי לפעולה יזומה - ויוזמת. את כל מרצה היא משקיעה לקראת עונת הקציר הבאה. בדיוק שנה מיום בואן לבית לחם - "וְהָיָה בְּאֵזְבֵּית לֶחֶם בְּתַחֲלַת קְצִיר שְׁעָרִים" (א, כב) - סבורה נעמי שיש לשבור את מעגל האלמנות. זהו הרגע הראשון והאחרון, שאם לא כן צפויה רות לקום למחרת לבוקר ראשון של לקט בשדה השעורים של בועז, ולהתחיל עונה חדשה כאלמנה ענייה המלקטת אחר הקוצרים. זהו הלילה שבו צריך לעשות את השינוי; הוא הלילה ואין בלתו.

"וְיֵהִי בְּחֻצֵי הַלַּיְלָה"

מילות המפתח במגילה הן מילות הביטוי "וְיֵהִי בְּחֻצֵי הַלַּיְלָה". רשימה ארוכה של אירועים, מופתים וניסים נמנו ע"י חכמים וע"י פייטנים, וכולם אירעו באותו הלילה - שני לילות הפסח, ליל ט"ו וליל ט"ז בניסן, שלכל אחד מהם מעלתו המיוחדת.

הוא הפיוט שחיברו ינאי: "אז רוב נסים הפלאת בלילה - ויהי בחצי הלילה". בפיוט זה הזכרו גדעון ומדין, המן ומרדכי, דניאל ובלשאצר, חזקיהו ואשור ועוד. כן הזכרו כל אלו בפיוט "אומץ גבורותיך הפלאת בפסח" לרבי אליעזר הקלירי: "נשמדה מדין בצליל שעורי עומר בפסח, קהל כנסה הדסה צום לשלוש בפסח" וכו'.

באותו לילה עצמו החלה גם לזרוח גאולת ישראל בימיהם של בועז ורות. שהרי לילם של בועז ורות הוא גם תיקון גמור למפגש תמר ויהודה: הוא ירד מעם אחיו, והיא ירדה לגורן; היא מוצאת לשריפה, וזו עולה לגאולה. ומתוך כל אלה נוצר אורו של משיח.

בסוף הלילה נתן בועז לרות "שש שעורים", ונראה שהיו הם מעין קניין על הבטחתו שיקדש אותה. אולם חז"ל קבעו: "רמז לה שעתיד לצאת ממנה בן שמתברך בשש ברכות: רוח חכמה ובינה, עצה וגבורה, רוח דעת ויראת אלוקים" (רש"י שם). עוד נאמר ששש השעורים הללו הן מעין קרבן העומר, המנוגד לקרבן הסוטה, הנעשה גם הוא בעומר שעורים. ודווקא שש - שהרי הקרבן מוגף ע"י הכהן לארבע רוחות השמיים ומעלה ומטה, לבטל רוחות רעות וטללים קשים בדין התבואה הנידונית עתה.

על כן, בבואה של רות מן הגורן שואלת אותה נעמי: "מי אַתְּ בְּתִי" (ג, טז). וכי לא הכירה אותה? אלא כך שאלה: מי את? אישה טהורה אשר נגאלה ע"י גואלה, או שמא אישה שננטמאה? הזכות קרבן העומר עמדה לך בלילה זה, או - חלילה - קרבן הסוטה? ורות משיבה לה: "שֵׁשׁ הַשְּׁעָרִים הָאֵלֶּה נָתַן לִי, כִּי אָמַר אֵלַי אֵל תְּבוֹאִי רִיקָם אֶל חֲמוֹתְךָ". זו חמותך אשר מלאה הלכה מבית לחם וריקם שבה משדה מואב - לא תשוב עוד ריקם. שובי מלאה מן הגורן אל חמותך, והראי לה את שש השעורים הללו. מייד מתמלאת נעמי הודיה ורגיעה, ואומרת לה: "שָׁבִי בְּתִי עַד אֲשֶׁר תִּדְעִין אֵיךְ יִפְּל דְבָר, כִּי לֹא יִשְׁקֹט הָאִישׁ כִּי אִם כָּלֵה הַדְּבָר הַיּוֹם" - הרי שהאי יומא קא גרים.

ועוד הסבירו חז"ל מדוע נתן לה שש שעורים דווקא: רמז לה שעתידים לצאת ממנה שישה בנים שמתברכים בשש ברכות, ואלו הם: דוד, חזקיהו, יאשיהו, חנניה מישאל ועזריה, דניאל ומלך המשיח (רות רבה ז, ב). ואולי מותר להוסיף עוד שורה לפיוט הנזכר:

זרע קודש מלוכה תיקן זורה שעורים בלילה - ויהי בחצי הלילה.

